

Ennek az esszének egy módosított változata a jövő év elején jelenik meg a Jean d' Aspremont et al. (szerk.), *International Law as a Profession* (2016) című kötet részeként.

MI A KRITIKA? JEGYZETEK A KORTÁRS NEMZETKÖZI JOG DISZCIPLINÁRIS HETERODOXIÁJÁNAK SZOCIOLÓGIÁJA FELÉ

Akbar Rasulov*

I. Bevezetés

"Mi a kritika? Annak eldöntése, hogy hogyan válaszoljunk erre a kérdésre, sok szempontból a modern kor nemzetközi jogtudósainak végső rítusának tekinthető. És jó okkal. Ha úgy tetszik, gondoljon rá úgy, mint a tudományág alapvető megfelelőjére, a Rorschach-foltra: az, hogy hogyan értelmezi a kérdést - milyen szögből közelíti meg - sokkal többet elárul arról, hogy ki maga és hol áll intellektuálisan, politikailag és intézményileg, mint az, hogy mit tud arról, hogy mit jelent a kritika "valójában".

Ez nem volt mindig így. Száz évvel ezelőtt a legtöbb nemzetközi jogtudós jellemzően egymás személyes politikáját és elméleti beállítottságát próbálta volna megfejteni abból, ahogyan megpróbálták megmagyarázni, hogyan létezhet jog szuverének között, vagy milyen szerepet kell játszania a jognak az európai civilizáció értékeinek megerősítésére irányuló "szelíd" vállalkozásban. Mai örököseik számára azonban ugyanennek a célnak a legmegbízhatóbb módja az lett, hogy megkérdézzék egymástól: mit jelent a kritika fogalma a nemzetközi jogban?

Hogyan kell értelmeznünk a *kritikus nemzetközi jog* eszméjét? Miről beszéljünk, amikor *kritikai jogi projektről* vagy *kritikai jogi hagyományról* beszélünk? Mit jelent a nemzetközi jogi kritika fogalma diszciplináris szempontból? Mi az elsődleges referensének ontológiai státusza? Az, hogy hogyan közelítjük meg az ilyen és hasonló kérdések által felvetett alapvető problémakört - milyen jelentést akarunk beléjük vinni, mely szempontokat hagyjuk figyelmen kívül, és melyeket helyezük előtérbe -, sokkal többet elárulhat egy gyakorlott szem számára, mint az, hogy az adott tudós általában mire gondol, amikor a kritika jelenségéről gondolkodik. Egyetlen villanás alatt feltárhatja legmélyebben őrzött titkainkat és meggyőződéseinket; feltárhatja - bárki előtt, aki hajlandó lenne odafigyelni - minden egyes rejtett intellektuális és szakmai szorongásunkat és antipátiánkat; fényt deríthet valamennyi háttérben meghúzódó tudományos és ideológiai elkötelezettségünkre; megvilágíthatja minden egyes legjelentősebb tudományágon belüli és tudományágak közötti kötődésünket és adósságunkat; feltérképezheti valamennyi szakmai álmunk és törekvésünk általános körvonalait.

A "mi a kritika?" kérdés megválasztásával nem csak azt erősítjük meg, hogy mit tekintünk a tudományos munka alapvető magjának - gondolatok előállítás, más tudósokkal való beszélgetés, a jogi gyakorlat világának befolyásolása -, hanem azt is, hogy végső soron hol állunk a nemzetközi jog mint *tudástermelő rendszer* általános státuszának kérdésében. A tudás - és a diskurzus - mely formáit kellene a nemzetközi jognak elismernie mint

*Jogi Kar, Glasgow-i Egyetem.

megbízható? A vizsgálati vállalkozások és episztemikus protokollok milyen körét kell elfogadnia az elismert intellektuális gyakorlatok horizontján belül? Ha azt kérdezzük, hogyan közelítjük meg a "mi a kritika?" kérdést, akkor tulajdonképpen azt kérdezzük, hogy mit kellene a nemzetközi jog tudományának a gyakorlóit arra ösztönöznie, hogy higgyenek a tágabb értelemben vett szerepéről és helyéről a világban - és így elkerülhetetlenül a saját szerepünkről és helyünkről a világban is.

Ez az esszé két fő hozzájárulást kíván nyújtani a kritikus nemzetközi jog jelentéséről folyó vitához.

Az első célom ezen oldalakon a nemzetközi jogi kritika mint *tudományos gyakorlatok rendszerének* általános elméletének kidolgozása. A végső cél egy olyan fogalmi modell létrehozása, amely lehetővé teszi, hogy a kritikát ne valamilyen absztrakt platóni abszolútum (legyen az "baloldaliság", "posztmodernizmus" vagy "felvilágosodás") epifenomén kivételéseként, hanem az intézményi minták egy bizonyos elrendezésének történelmileg meghatározott artikulációjaként értelmezzük.

Mi történne a modern nemzetközi jogban a kritika eszméjének megértésével, ha azt az intézményi minták szemszögéből vizsgálnánk? Más szóval, ha csak azzal a kérdéssel kezdenénk, hogy *milyen társadalmi munkamegosztás* szokott kialakulni a nemzetközi jogi szakma társadalmi környezetében, amikor az, amit később kritikai jogi hagyományként ismerünk el, elkezd kialakulni a szakma tágabb belső környezetében? Hogyan változna meg a kritikai jogi projektek által elért történelmi eredményekhez való viszonyunk, ha első kiindulópontként azt a nézetet vennénk alapul, hogy valójában nem annyira az általuk hirdett eszmei tartalom és jogi elméletek számítanak, hanem az, amit a *mindennapi intézményi gyakorlatuk során* tesznek vagy nem tesznek? Mi történne szakmai szerepünkkel és identitásunkkal - jogászként és tudósként egyaránt -, ha elkezdenénk felismerni, hogy ami végső soron a kritika eszméje mögött áll, az valójában nem más, mint viszonylag stilizált viselkedési minták összessége, amelyek fő paramétereit végső soron a nemzetközi jogi akadémiai folyamat tágabb gazdasága határozza meg, és ennél semmi grandiózusabb? Hogy e mögött az eszme mögött egyáltalán nincs semmi lélegzetelállító vagy titokzatos, semmi fenséges platóni valóság, semmi hegeli *világgeist*, semmi nagy örök téma?

Ezekkel és más kapcsolódó kérdésekkel nagyrészt a dolgozat II. részében foglalkozom. Az ott kifejtett narratíva egy meglehetősen egyszerű állítással kezdődik: a kritika fogalma - érvelésem szerint - végső soron egy *tisztán relációs létállapotot* tükröz. Nincs eredendően objektív jelentése. Nincs mögötte rögzített lényegi mag, nincs magától értetődő igazság, nincs beépített tartalom. Bármilyen tartalmat társítunk is ehhez a fogalomhoz a gyakorlatban, minden egyes adott esetben csak azért rendeljük hozzá, mert kifejezetten megkülönböztetjük attól a tartalomtól, amelyet egyidejűleg az "ortodoxia" vagy a "főáramlat" eszméjéhez társítunk. Más szóval, végső soron nem igazán számít, hogy az adott iskola, mozgalom vagy hagyomány végül is milyen konkrét eszmékhez, témákhoz vagy politikai programokhoz igazodik, vagy milyen hangot ad annak. Hogy mitől lesz valami "kritikus" a kortárs nemzetközi jogi diszciplína szemében, azt soha nem lehet megfelelően megmagyarázni, ha figyelmünket kizárólag annak a mögöttes tartalmi tartalomnak a feltárására összpontosítjuk, amelynek ez a valami - egy szöveg, egy mozgalom vagy egy tudományos álláspont - kifejezőeszközként szolgál. A kortárs nemzetközi jogi tanulmányok kontextusában "kritikusnak" lenni azt jelenti, hogy az ember egy bizonyos kapcsolati mintába - a saussure-i differenciálódás egy formájába - lép azzal, ami az adott időben a diszciplináris ortodoxiának, a "dogmának" vagy a "mainstreamnek" számít - nem több és nem kevesebb.

Kissé másképp fogalmazva, végső soron nincs elvi különbség a kritika és a heterodoxia között. Mindkét kategória pontosan ugyanarra a jelenségre utal: heterodoxia az, ami kifejezetten szembehelyezkedik az ortodoxiával; kritika az, ami kifejezetten szembehelyezkedik a mainstream-tel. Más szóval, a modern nemzetközi jogban a "kritikusság" vagy a "heterodoxia" semmi eredendően progresszív vagy elméletileg kifinomult. Egyes kritikák/heterodoxiák balról támadják a főáramlatot, mások pedig jobbról. Egyesek ezt árnyalt, intellektuálisan provokatív és elméletileg ösztönző módon teszik; mások pedig olyan módon, amely a legjobb esetben is csak tompának, fáradtnak és fantáziátlanak nevezhető. Mindent összevetve John Bolton és Eric Posner¹ éppúgy igényt tarthat arra, hogy a kortárs nemzetközi jogi tudományág diszciplináris berendezkedésének kritikusaként ismerjék el, mint Anne Orford vagy Martti Koskenniemi.²

A második fő hozzájárulás, amelyet ez az esszé tenni kíván, a *történelmi tanulságok* kérdésére vonatkozik. Az esszé II. szakaszában kifejtett elméletekre alapozva a III. és IV. szakaszban azt javaslom, hogy kezdjük meg annak feltárását, amit jobb leírás híján a modern nemzetközi jogban a fegyelmi heterodoxiák működésére vonatkozó kudarc és siker operatív feltételeinek nevezhetnénk.

Az általános helyszűke miatt vizsgálatomnak ez a része csak egy gyakorlati esettanulmányra korlátozódik, az úgynevezett "New Approaches to International Law" (NAIL) mozgalomra, amelynek általános intézményi pályáját az esszé III. szakaszában tekintem át. Az okokat, amelyek ezt a választást inspirálták, nem nehéz kitalálni. A legtöbb nemzetközi jogász szemében az elmúlt húsz évben a kritikus nemzetközi jog fogalma de facto a NAIL szinonimájává vált. Bár ma úgy tűnik, hogy lehetséges a NAIL-ről beszélni anélkül, hogy a kritikai nemzetközi jog eszméjére hivatkoznánk, ennek ellenkezője teljesen lehetetlen lenne. Ugyanakkor, tekintettel a NAIL - egy heterodox hagyományhoz képest - példátlanul nagy hatására a tudományág *általános szellemi környezetének* alakulására, "helyi története" páratlanul gazdag lehetőséget kínál annak a tágabb struktúrának a feltárására és elemzésére, amely a modern nemzetközi jogban minden sikeres heterodox mozgalom fejlődését meghatározza. Gondoljunk erre, ha úgy tetszik, Ginzburg *Ansatzpunkt* megközelítése szempontjából: A NAIL helyi története itt azt a különleges egyedi esetet kínálja, amelyet episztemológiai platformként használhatunk, ahonnan valami sokkal tágabbra nyúlhatunk, mint önmaga, hogy megragadjuk egy olyan globális jelenség jelentését és tartalmát, amely egyébként csak elvontan marad számunkra elérhetetlen.³

A nemzetközi jog társadalmi és intézményi gyakorlatok összességéeként való szemlélése természetesen nem teljesen újszerű gondolat. A legközvetlenebb szinten az a kutatási menetrend, amelyet ebben az esszében kifejtek, az 1990-es évek végén David Kennedy - lásd különösen a *Thinking against the Box*⁴ és a *The Disciplines of International Law and Policy* című úttörő munkáit⁵ - és Martti Koskenniemi által kezdeményezett vizsgálati projektek közvetlen leszármazottjának tekinthető.⁶ Jelentős (még ha nem is mindig nyilvánvaló)

¹ Lásd John R. Bolton, *Van-e valóban "jog" a nemzetközi ügyekben?*, Trans10'l L & Contemp Probs (12000); ERIC POSNER, *THE PERILS OF GLOBAL LEGALISM* (2009).

² Lásd MARTTI KOSKENNIEMI, *AZ APOLÓGIÁTÓL AZ UTÓPIÁIG* (1989); ANNE ORFORD, *READING HUMANITARIAN INTERVENTION* (2003).

³ Lásd Carlo Ginzburg, *Latitude, Slaves, and the Bible: An Experiment in Microhistory*, Critical31 Inquiry (6652005); CARLO GINZBURG, *THREADS AND TRACES* 193-214 (2012).

⁴ David Kennedy, *Amikor a megújulás megismétlődik*: N32.Y.U.J. Int'l L. & Pol. 335 (2000).

⁵ David Kennedy, *A nemzetközi jog és politika diszciplinái*, Lei12. J. Int'l L. (91999).

Ezekon az oldalakon elméleti adóssággal tartozunk Jack Schlegel⁷ és Pierre Schlag tudományos munkásságának is.⁸ Általánosabban, az itt alkalmazott módszertan Pierre Bourdieu⁹ francia társadalomelméletíró írásaihoz, valamint Louis Althusser tudástermelés struktúráiról szóló alapvető munkájához is köthető. ¹⁰ Általános bourdieu-i nézőpontból az, amit itt bemutatok, lényegében úgy értelmezhető, mint kísérlet a kritikai nemzetközi jog mint *a korlátozott kulturális termelés területének* elméletére;¹¹ althusseri nézőpontból pedig úgy, mint kísérlet a belső dinamika megfejtésére, amely a *társadalmi viszonyok rendszereként* irányítja működését.

II. A tudományos termelés szociológiája a kortárs nemzetközi jogban: Néhány általános megjegyzés

a. Materializmus és idealizmus

A nemzetközi jogtudósok figyelmét régóta foglalkoztatja a kérdés, hogy "mit jelent a kritika a nemzetközi jogban?". Olyan okokból, amelyeknek valószínűleg legalább annyira köze van a megszokás triviális erejéhez, mint bármi máshoz, a kérdés feltárására tett eddigi kísérletek túlnyomó többsége jellemzően kétféleképpen járt el. ¹² Vagy a javasolt beszámoló úgy dönt, hogy figyelmének nagy részét a kritikai nemzetközi jogi tudományosság által a nemzetközi jogi gondolkodás fejlődéséhez tett legjelentősebbnek tartott szellemi hozzájárulások részletezésére összpontosítja. A szokásos gyanúsítottak listáján általában a meghatározatlansági tézis, a nyelvi fordulat, az eurocentrizmus kritikája stb. szerepel. Vagy a főszerep analitikusan a kritikai nemzetközi jogi irodalom egészére jellemző legjellegzetesebb tematikus motívumok megvitatásának jut: az interdiszciplinaritás iránti vonzalom, "elméletről írni, nem a gyakorlatról", "a nemzetközi jog megváltó potenciáljának negatív szemlélete", a politika előtérbe helyezése stb.

⁶ Lásd különösen Martti Koskenniemi: "Elkötelezettség és cinizmus között: Outline of a Theory of International Law as Practice", in: COLLECTION OF ESSAYS BY LEGAL ADVERTISERS OF STATES, LEGAL ADVERTISERS OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS AND PRACTITIONERS IN THE FIELD OF INTERNATIONAL LAW (4951999).

⁷ Lásd pl. JOHN HENRY SCHLEGEL, AMERICAN LEGAL REALISM AND EMPIRICAL SOCIAL SCIENCE (1995).

⁸ Lásd pl. Pierre Schlag, *The Brilliant, the Curious, and the Wrong*, Stan39. L. Rev. 917, 925-7 (1987).

⁹ Lásd PIERRE BOURDIEU, A KULTURÁLIS TERMELÉS TERÜLETÉN (1993).

¹⁰ Lásd Louis Althusser, "From *Capital* to Marx's Philosophy", in LOUIS ALTHUSSER AND ETIENNE BALIBAR, READING CAPITAL (131970).

¹¹ "A [kulturális] termelés területe szerkezetét ... a kulturális javak *termelőinek közönsége számára objektíven szánt kulturális javakat (és e javak elsajátításának eszközeit) előállító rendszerként működő korlátozott termelés* területe és a kulturális javak nem termelői, "a nagyközönség" számára szánt kulturális javak előállítása céljából kifejezetten szervezett nagyszabású kulturális termelés területe közötti ellentétnek köszönheti. Szemben [az utóbbival], amely aláveti magát a verseny törvényeinek a lehető legnagyobb piac meghódításáért, *a korlátozott termelés területe hajlamos arra, hogy saját kritériumokat dolgozzon ki termékei értékelésére*, és így érje el azt a valóban kulturális elismerést, amelyet az a kortárs csoport biztosít, amelynek tagjai egyszerre kiváltságos ügyfelek és versenytársak.". BOURDIEU, supra n.9, (115kiemelés hozzáadva).

¹² Különböző illusztrációkat lásd többek között: Christine Schwobel, "Introduction", in CHRISTINE SCHWOBEL (ED.), CRITICAL APPROACHES TO INTERNATIONAL CRIMINAL LAW (2014); Tor Krever, *International Criminal Law: An Ideology Critique*, 26 LJIL 701, 704-7 (2013); Frederic Megret, "Where Does the Critique of International Human Rights Stand? An Exploration in 18 Vignettes", in JOSE-MARIA BENEYTO AND DAVID KENNEDY (EDS.), NEW APPROACHES TO INTERNATIONAL LAW 3 (2012); THOMAS SKOUTERIS, THE NOTION OF PROGRESS IN INTERNATIONAL LAW DISCOURSE 22- (382010); CHINA MIEVILLE, BETWEEN EQUAL RIGHTS: A NEMZETKÖZI JOG MARXISTA ELMÉLETÉRE 48-60 (2005); Jason Beckett, *A bizonytalanság leküzdése és a fel/le érvelés befejezése: Prolegomena to a Response to NAIL*, 16 EJIL (2132005); Deborah Cass, *Navigating the Newstream: Recent Critical Scholarship in International Law*, Nord65. J. Int'l L. 341 (1996); Anthony Carty, *Critical International Law: Recent Trends in the Theory of International Law*, EJIL (2661991); Nigel Purvis, *Critical Legal Studies in Public International Law*, Harv32. Int'l L. J. (1991)81.

Mindkét esetben az alapvető hatás az volt, hogy a kritika jelenségét valamiféle elvont, testetlen fétisre redukálták: egy nagy transzcendentális entitás metonimikus kifejeződésére, amely parancsolóan lebeg a háttérben. Bármelyik jellemző, amely a dolgok e felfogása szerint elválasztja a kritikát a körülötte lévő diszciplináris mező többi részétől, mindig úgy értendő, mint valami látens, külső lényeg pusztá kivetülése, amely csendben irányítja a nemzetközi jogi diszciplína fejlődését és az azt alkotó anyagi és ideológiai konfliktusokat, mint valami kis hegeli *világgeista*.

Ebben az esszében azt javaslom, hogy kérdőjelezzük meg a nemzetközi jogi diszciplína működésének konceptualizálására vonatkozó, meg nem alkuvóan *idealista* hagyomány folyamatos dominanciáját. Ennek módja először is a kvázi hegeli és kvázi platonikus trópusok e megfáradt kombinációjának kiszorításával kezdődik; másodsor pedig egy radikálisan más - alapvetően *materialista* - alternatíva felvázolásával.

Az alábbi oldalakon azt javaslom, hogy a nemzetközi jogi kritika fogalmát - és ezzel együtt a nemzetközi jogi heterodoxia kísérő gondolatát - lényegében egy olyan *helyőrző kategóriaként* fogalmazzuk újra, amelynek fő diszkurzív funkciója abban áll, hogy egyszerűen a nemzetközi jogi diszciplína tágabb társadalmi mezején belül egy bizonyos társadalmi-intézményi elrendeződési mintázat létezését jelöli, azaz a társadalmi szerepek egy bizonyos mintázatát, amelynek közvetlen konfigurációja végső soron csak az *intézményi erőforrások elosztásának* megfelelő struktúrája és a nemzetközi jogi diszciplína belső társadalmi tájképét átható *konfliktusok kapcsolódó dinamikája* fényében érthető meg.

Milyen "erőforrásokról" és milyen "konfliktusokról" beszélünk itt? Mindkét kérdéssel részletesebben foglalkozom az alábbi II. d) szakaszban. Most azonban hadd tegyek hozzá néhány megjegyzést a módszertani kérdéssel kapcsolatban. Amint azt már korábban megjegyeztem, az általam ebben az esszében képviselt módszertani irányzat általában az úgynevezett *materialista* vizsgálati hagyományok körébe tartozik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezért úgy kellene érteni, hogy ez a szellemi élet vagy a tudományos történelem bármiféle vulgáris determinista elméletét feltételezi. Az általam ezen oldalakon kínált beszámoló magyarázó ambícióit tekintve sokkal szerényebb, általános onto-elméleti előfeltevéseit tekintve pedig sokkal inkább posztstrukturalista.¹³

Elemzői szempontból az ezeken az oldalakon szereplő fő kiinduló feltételezéseim a következőkben foglalhatók össze:

- (i) úgy tűnik, hogy nyilvánvaló összefüggés van aközött, ahogyan a kortárs nemzetközi jogi diskurzus legfontosabb eszmei és diszkurzív struktúrái az idők során kialakultak és átalakultak, valamint ahogyan az alapul szolgáló *akadémiai intézményi folyamatok* működési struktúrája ugyanebben az időszakban változott és fejlődött;¹⁴
- (ii) a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján úgy tűnik, hogy a két folyamat okozati összefüggésben áll egymással, és összességében úgy tűnik, hogy az utóbbi volt az, amely az előbbi "fő meghatározó tényezője" volt, nem pedig fordítva;
- (iii) hogy a legteljesebben megértsük ezen ideológiai és diszkurzív struktúrák fejlődését, ezért érdemes először is megpróbálni megérteni, hogyan és miért működik ezeknek az akadémiai intézményi folyamatoknak az alapvető dinamikája.

¹³ A történelmi materializmus nem-determinista formáinak további tárgyalását lásd pl. LOUIS ALTHUSSER, *PHILOSOPHY OF THE ENCOUNTER* (2006).

¹⁴ Vö. PIERRE BOURDIEU, *HOMO ACADEMICUS xvii* (1988): "[Létezik] egy majdnem tökéletes homológia az álláspontok tere (amelyet a formák, stílusok és kifejezési módok, valamint a kifejezett tartalmak tereként fogunk fel) és a szerzők által a [tudományos] termelés területén elfoglalt pozíciók tere között."

Figyeljük meg a "tudományos" és "intézményi" szavak hangsúlyozását. Ahogyan nem az elvont eszmék és diszkurzív minták mozgása határozza meg a nemzetközi jog diszciplináris fejlődésének menetét, ugyanúgy nem az azon kívül zajló események menetét. Az biztos, hogy a tudományos történelem végső mozgatórugója végső soron a mögöttes társadalmi viszonyok területén keresendő. De ebben az összefüggésben a szóban forgó akadémiai folyamat *belső* társadalmi viszonyainak összességét kell vizsgálni, nem pedig a rajta kívüli számos társadalmi struktúrát. Ha úgy tetszik, gondoljon erre úgy, mint a "relatív autonómia" tézisének egy helyi változatára: ha meg akarjuk magyarázni egy adott tudományos diszciplína fejlődését, akkor episztemológiailag az a legjobb, ha a vizsgálatunkat az adott diszciplináris terület *belső*, mögöttes intézményi struktúráinak fejlődésére összpontosítjuk, mielőtt azon kívülre néznénk.¹⁵ És mivel a nemzetközi jogban a legtöbb diszciplináris produkció ma egy határozottan akadémiai intézményi kontextusban történik, ez a gyakorlatban alapvetően azt jelenti, hogy a nemzetközi jog *belső* diszciplináris történetének minden vizsgálatát elkerülhetetlenül a nemzetközi jogi akadémiai folyamat középpontjában álló megfelelő intézményi struktúrák fejlődésének vizsgálatával kell kezdenünk.

Ez persze nem jelenti azt, hogy a "külső világban" zajló fejleményeket teljesen irrelevánsnak kellene tekinteni. A nemzetközi jog diszciplináris történetének alakulását bizonyára befolyásolják külső tényezők is - hol lenne például a harmadik világ nemzetközi jogi megközelítése (Third World Approaches to International Law, TWAIL) a dekolonizáció nélkül? - de nem ezek jelentik a változások elsődleges mozgatórugóját.¹⁶

b. A folytonosságok szociológiája és a konfliktusok szociológiája

A nemzetközi jog diszciplináris történetének legújabb kori beszámolóí, amennyiben a történelem szociológiai komponensének nevezhető dolog vizsgálatára fordultak,¹⁷ inkább a tudományág közös képzeletbeli horizontjának fejlődésére összpontosítottak, vagy arra, amit Martti Koskenniemi a *The Gentle Civilizer of Nations* című könyv elején a nemzetközi jogi szakma "érzékenységének" nevez.¹⁸ A kiváltságos eseményrend, amelyet vizsgálati jegyzőkönyveik középpontjába állítanak, így szinte kizárólag a tudományág kollektív tudatának alapvető mintáinak fejlődésében található, vagy - ami lényegében ugyanaz - a különböző episztemológiai, politikai és ideológiai konszenzusok fejlődésének folytonosságában.

Az általam ebben az esszében javasolt megközelítés egy teljesen más perspektívából indul ki. Ahelyett, hogy a különböző diszciplinán belüli konszenzusok és kontinuitások alakulását követném nyomon, azt a nézetet tekintem fő elemzési előfeltevésemnek, hogy (i) a diszciplináris történelem tanulmányozásának kulcsa az adott diszciplína *belső társadalmi konfliktusok és ellentmondások* általános mintázatának fejlődésében rejlik; és (ii) e mintázat felfedezéséhez a leghasznosabb támpontok annak tanulmányozásából származnak, amit a marxista hagyományban úgy neveznénk, hogy: "A tudományágak története".

¹⁵ Lásd LOUIS ALTHUSSER, LENIN AND PHILOSOPHY AND OTHER ESSAYS 134-5 (1971).

¹⁶ "A marxizmus számára minden jelenség magyarázata végső soron *belső*: a *belső* "ellentmondás" a "motor". A külső körülmények aktívak: de [csak] "a *belső* ellentmondáson keresztül", amelyet túlhatároznak. LOUIS ALTHUSSER, ESSAYS IN SELF-CRITICISM n80,2 (1976).

¹⁷ Lásd pl. ANDREW LANG, WORLD TRADE LAW AFTER NEOLIBERALISM (2011); Martti Koskenniemi, *The Fate of Public International Law: Between Technique and Politics*, 70 MLR 1 (2007); Scott Newton, "The Dialectics of Law and Development", in DAVID TRUBEK AND ALVARO SANTOS (EDS.), THE NEW LAW AND ECONOMIC DEVELOPMENT (1742006).

¹⁸ MARTTI KOSKENNIEMI, A NEMZETEK SZELÍD CIVILIZÁTORA 2 (2002).

a diszciplináris termelés elsődleges eszközeinek eloszlása, vagy - kissé más elméleti nyelven szólva - az *akadémiai tőke (AC) fő formái, amelyek az adott diszciplináris területen belül érvényesülnek.*

c. A kritika és a heterodoxia mint társadalmi gyakorlatok

Melyek a "konfliktusszociológiai" megközelítés főbb elméleti következményei? Milyen tágabb feltevéseket feltételez ez a megközelítés a kritikai és heterodox jogi hagyományok gyakorlati működésével kapcsolatban elméleti előfeltevései részeként?

Következtetés1 : Mind a "kritika", mind a "heterodoxia" pusztán kontingens kategóriák. Mindkettő azt írja le, ami valójában csak egy viszonylag szabályozott viselkedésmintát ír le, ami bizonyos társadalmi pozíciók betöltőitől elvárható. E magatartás lényege a konfliktusos és ellenzéki irányultságban rejlik. E tényen túl egyik címke sem rendelkezik semmilyen meghatározott jelentéssel. Nincs mögötte stabil lényeg, nincs előre meghatározott politikai program, nincs rögzített elméleti tartalom. Bármi, ami kihívást és szembenállást kíván kifejezni azzal, ami a jelen korban a mainstream/ortodoxia fogalmának számít, megérdemli, hogy a kritika/heterodoxia rubrikája alá soroljuk. Ezen kívül nem sok mindent lehet mondani egyik fogalom jelentéséről sem absztrakt szinten.

Következtetés2 : Nem minden kritikai/heterodox hagyomány származik ugyanabból az elméleti-diskurzív negyedből. Egyes kritikák/heterodoxiák balról, mások pedig jobbról kérdőjelezik meg a mainstreamet/ortodoxiát és lépnek vele szembe. Akár tetszik ez a tény, akár nem, abban a világban, ahol a mainstream nemzetközi jogi hagyomány középpontjában olyanok állnak, mint James Crawford és Alain Pellet, Jack Goldsmith ugyanolyan kritikusnak tekintendő, mint China Mieville.

Annak meghatározása, hogy egy adott kritika/heterodoxia a politikai spektrum melyik oldaláról származik, olyan feladat, amelyet természetesen csak az adott tudományág belső társadalmi viszonyai között lehet értelmesen megoldani. Vagyis nincs értelme ezt a kérdést *in abstracto* eldönteni, sem pedig a tudományterület-specifikus kritikai/heterodox jelenségek ideológiai jegyeit úgy próbálni megfejteni, hogy azokat valamilyen kívülről érvényesített koordinátarendszerre - mint például "a baloldaliság általában" vagy "a reakciós szellem" - illesztjük. Az első gyakorlat alapvetően értelmetlen, a második pedig többnyire időpocsékolás. Természetesen csábító a remény, hogy egy nap sikerül felfedezni egyetlen mérési skálát, amelyet közvetlenül lehetne alkalmazni az összes különböző társadalmi-intézményi és diszkurzív területre, ahol társadalmi életünket éljük, mint valamiféle univerzálisan érvényes lakmuspapír-tesztet. A józan ész és a tapasztalat azonban azt mutatja, hogy nem szabad túlságosan nagyra tartani ezt a kilátást. Attól, hogy egy adott kritikai/heterodox hagyomány a nemzetközi jogi tájkép feltételei között a tudományágon belüli baloldalon helyezkedik el, még egyáltalán nem következik, hogy ezt a hatást úgy érte el, hogy analitikai apparátusának vagy diszkurzív konvencióinak részeként ugyanazt az elméleti-konceptuális repertoárt vette át, amelyet más társadalmi-intézményi tájakon jellemzően a baloldali radikális mozgalmakhoz társítanánk. Az ettől eltérő elvárás a szélsőséges naivitás jele.

Következtetés 3: A heterodoxia, Edward Saidot idézve, önmagában nem intézmény és nem diszciplína: csak a heterodoxok miatt létezik, akik gyakorolják.¹⁹ Mentés mindenféle

¹⁹ Lásd EDWARD SAID, REFLECTIONS ON EXILE AND OTHER ESSAYS (1652002).

a heterodoxia fogalma tehát egy olyan ontológiai állapotot ír le, amely a valóságban csupán a nemzetközi jogászok akadémiai csoportjai által egymással szemben folytatott *társadalmi gyakorlatok* egy bizonyos csoportjából áll, a tudományáguk tágabb ideológiai struktúrájával kapcsolatos közös tapasztalataik fényében.

Ezt kissé másképp úgy fogalmaznánk meg, hogy a heterodoxia fogalma lényegében mindazt magában foglalja, ami *következetesen* nyíltan *szocializálódott*, és nyíltan szemben áll azzal, amit a megfelelő időpontban az adott diszciplína társadalmi környezetében általában a diszciplináris főáramlatnak vagy ortodoxiának tekintenek. Figyeljük meg, hogy itt a "szocializálódott" szót hogyan használjuk: a heterodoxiák úgy szocializálódnak, hogy az ortodoxiától *eltérőnek* érzékeljék magukat; ez nem azt jelenti, hogy maga a szocializációs aktus *másképp* történik. Ami az alapvető konstitutív társadalmi-intézményi gyakorlatukat illeti, a kortárs nemzetközi jogban minden heterodoxia pontosan ugyanazok szerint a működési törvények és feltételek szerint működik, mint a megfelelő ortodoxiák. Az egyetlen dolog, ami változik, az a közvetlen aktuális hely, amelyet az egyes iskolák vagy mozgalmak elfoglalnak a terület belső tájképén belül.

Vagy egy kicsit nyersebben fogalmazva: ha egyáltalán komolyan vesszük azt a hagyományos marxista érvet, hogy forradalmak csak akkor következhetnek be, ha a mögöttes társadalmi viszonyok tényleges struktúrája alapvetően átalakul, akkor a nemzetközi jog területén az évek során kialakult számtalan diszciplináris heterodoxia ellenére a nemzetközi jogi diszciplína történetében még soha nem volt *igazán forradalmi* mozgalom vagy hagyomány.

Következtetés4 : Minden heterodox jogi hagyomány osztozik az események és folyamatok ugyanazon mezején.

- és így pontosan ugyanazok az intézményi tendenciák és előfeltételek kötik, mint a nemzetközi jogi diszciplína többi részét. A heterodox hagyományok kialakulásának és újratermelődésének mechanizmusai, amelyeket egy adott heterodox hagyomány létrehozása, fenntartása és átalakítása során alkalmaznak, alapvetően nem különböznek azoktól, amelyek más, általánosabb diszciplináris hagyományok kialakulását és újratermelődését szabályozzák. Ebben az értelemben bármely heterodox hagyomány - legyen az a NAİL vagy a New Haven-i nemzetközi jogi iskola - gyakorlati működése teljesen megkülönböztethetetlen a megfelelő mainstream hagyományok gyakorlati működésétől. Másképpen fogalmazva, a kritikai és heterodox hagyományokban *mint hagyományokban* nincs semmi különleges vagy egyedi: a kritikusok ebben a tekintetben nem különböznek a formalistáktól, a pozitivisták a posztkolonialistáktól, a feminista jogi hagyomány a jog és gazdaság mozgalomtól. Írásaik és tanításaik tartalma jelentősen különbözhet, de a tényleges gyakorlatuk gyökerét képező operatív logikák nem - egy nagy kivétellel: amikor olyan gyakorlatokról van szó, amelyek logikáját a nemzetközi jog tudománya és a rajta kívüli világ között megkötött szélesebb társadalmi szerződés feltételei határozzák meg, minden heterodoxia megengedheti magának, hogy sokkal szabadabban megszegje ezt a szerződést, mint a megfelelő ortodoxia.

d. Az akadémiai folyamat logikája: Az akadémiai tőke (AC) felhalmozásának három törvénye a konfliktusszociológiai megközelítés szerint

Számos fontos analitikus megkülönböztetést kell tennünk, hogy segítsünk tisztábban megérteni az érvelés következő részét.

Az első különbségtétel a *tudományos tőke lokalizáltak* nevezhető *formái* - mint például a kinevezési eljárás vagy a kutatási ösztöndíjak odaítélése feletti ellenőrzés egyetlen egyetem szintjén - és az *AC rendszerszintűbb* vagy *"de-territorializált"* *formái* - mint például a vezető kiadványok szerkesztői döntései feletti ellenőrzés vagy a tudományos társaságok irányító tanácsai feletti ellenőrzés - közötti alapvető ellentétre vonatkozik. Ez a megkülönböztetés azért fontos, mert segít pontosabban megfogalmazni az **első strukturális törvényt**, amely az egyes diszciplináris hagyományok fejlődési esélyeit irányítja: *a tudományos erőforrások mennyiségének egyidejű növekedésének és formáinak diverzifikálódásának törvényét*. Egyetlen diszciplináris hagyomány, mozgalom vagy gondolkodási iskola sem fog hosszú távon fennmaradni, ha nem halmoz fel elegendő helyi akadémiai tőkét minden egyes egyetemen vagy kutatóközpontban, ahol be akarja vetni magát. Ugyanakkor egyetlen mozgalom, hagyomány vagy iskola sem tudja kiterjeszteni hatókörét vagy reprodukálni magát sikeresen generációkon átívelően, ha ezzel egyidejűleg nem halmoz fel kiterjedt, de-territorializált intézményi erőforrás-készleteket.

Így fogalmazva, egy adott diszciplináris hagyomány relatív túlélési és sikerkilátásai az idők folyamán úgy értelmezhetők, mint az AC-állományok teljes volumenének és *annak* függvénye, hogy ezek az állományok mennyire maradnak belsőleg diverzifikáltak - vagy, ahogy Bourdieu fogalmaz: "a birtokolt tőke globális volumene (a tőke összes különböző fajtája ... összevonva)" és "e tőke struktúrája (amelyet a különböző fajták relatív súlya határoz meg)".²⁰

A második analitikus különbségtétel a tudományos tőke azon formái közötti ellentétre vonatkozik, amelyeket úgy is nevezhetnénk, hogy a tudományos tőke azon formái, amelyek értékessége közvetlenül a nemzetközi jognak *mint tudományos diszciplínának a sajátos helyzetéből* ered, és a nemzetközi jogi tőke azon formái közötti ellentétre, amelyek értékessége általában nem függ a nemzetközi jogi diszciplína mint olyan sajátosságaitól.

Az első címszó alatt az intézményi erőforrások négy különböző kategóriáját tűnik hasznosnak megkülönböztetni:²¹

- (i) a kari kinevezések és előléptetések, valamint a doktori kutatási programok létrehozása és finanszírozása feletti ellenőrzés;
- (ii) kutatási ösztöndíjak és ösztöndíjak (például a Cambridge-i és az Oxfordi JRF), tudományos díjak (például az ASIL Certificate of Merit), valamint karrierteljesítmény-mutatók (például az *Institut de droit international* tagság) kifizetése és felhalmozása;
- (iii) a vezető nemzetközi jogi folyóiratok szerkesztőbizottsági tagsága, külső vizsgabizottságok (különösen a doktori programok esetében), valamint a tudományos és szakmai társaságok (például az Európai Nemzetközi Jogi Társaság) irányító tanácsainak tagsága;
- (iv) a legfontosabb publikációs helyszínek (mint például az *American Journal of International Law* vagy a *Revue generale de droit international public*) és a tudományos diszkurzivitás terjesztésére szolgáló általános hálózatok (mint például az Oxford University Press vagy a Dalloz) feletti ellenőrzés.

²⁰ PIERRE BOURDIEU, MÁS SZAVAKKAL (1171990).

²¹ Vö. BOURDIEU, *Supra* 14. o., 39-40. o.

A második címszó alatt a források négy, viszonylag jól elkülöníthető kategóriáját is meg lehet különböztetni:

- (i) *általános pénzügyi források, amelyeket* lényegében úgy kell felfogni, mint a hosszú távú, nagyszabású finanszírozás biztosításának képességét, amely lehetővé teszi az adott mozgalom folyamatos részvételét az általános tudományos folyamatban, ami például műfajmeghatározó szövegek kiadásában, konferenciák szervezésében és részvételében, a mozgalom tagjainak következő generációját képző és felkészítő, valamint a szükséges tudományos bizonyítványokkal való felvértezésüket lehetővé tevő, a megfelelő időben vonzó kinevezések elnyerését lehetővé tevő graduális programok megvalósításában stb. nyilvánul meg;
- (ii) *általános ideológiai erőforrások, amelyeket* alapvetően úgy fogalmazzuk meg, mint azt a képességet, hogy sikeresen tárgyaljanak az egyrészről az akadémiai világ és a népszerű média világa, másrészről az akadémiai világ és a közpolitika világa közötti formális intézményi határok között;
- (iii) *általános bürokratikus és vezetői erőforrások, amelyeket* az általános tudományos folyamat know-how-jával kapcsolatos gyakorlati készségek és szervezeti tapasztalatok, valamint a szervezeti tőke sajátos formáinak kombinációjaként kell felfogni, amelyek a komplexen területi alapú intézményi hálózatok hatékony irányításához és a hatékony belső (az adott mozgalomra vonatkozó) döntéshozatali struktúrák kialakításához kapcsolódnak;
- (iv) *általános emberi erőforrás, amelyet* lényegében az aktív résztvevők mennyiségének és minőségének kombinációjaként kell felfogni: vezetők, tagok, "csatlósok", támogató személyzet, társak, szövetségesek és szimpatizánsok stb.

A döntő pont, amelyet meg kell jegyezni, hogy az erőforrások első csoportja - a diszciplínaszpecifikus erőforrások - tekintetében a felsorolt kategóriák mindegyike nem csak az intézményi helyek vagy folyamatok egy bizonyos halmazának reprezentációjának tekinthető, hanem annak a megnyilvánulásának is, amit a cselekvő-hálózat elmélet nyelvén egy *önmagába zárt, materiális szemiotikai rezsimek* neveznénk.²² Vagyis e rubrikák mindegyike hatékonyan értelmezhető a társadalmi gyakorlatok egy többé-kevésbé autonóm rendszerének reprezentációjaként, amely a szimbolikus gazdaság módján működik.²³ Ugyanez azonban nem vezethető le a második csoportba tartozó kategóriák (nem diszciplínaszpecifikus erőforrások) egyikéről sem.

A harmadik fontos különbségtétel, amelyet az elméleti alapozás részeként meg kell tennünk, a különbségtétel azon intézményi feltételek között, amelyek minden diszciplináris mozgalomra, hagyományra és iskolára, heterodoxiára és ortodoxiára egyaránt vonatkoznak, és azok között, amelyek a heterodox iskolákat és hagyományokat az adott ortodoxiától határozottan eltérő módon érintik.

²² A materiális szemiotikai rezsimek olyan rezsimek, amely társadalmilag kondicionált anyagi gyakorlatokból áll, amelyek "másodrendű jelentéseket" (Lotman) hordoznak és közvetítenek. Más szóval, az, ahogyan az ilyen gyakorlatokhoz viszonyítjuk magunkat, mindig olyan üzenetet küld, amely teljesen független attól a közvetlen tartalomtól, amit e gyakorlatokban "tesznek" vagy "ábrázolnak" (Barthes). Az aktor-hálózat elmélet általános áttekintését lásd még JOHN LAW, AFTER METHOD (2004); BRUNO LATOUR, REASSEMBLING THE SOCIAL (2005).

²³ A szimbolikus gazdaság alapvető logikájáról Bourdieu beszámolóját lásd: PIERRE BOURDIEU, PRAKTIKUS INDOK: A szimbolikus gazdaságról.

A CSELEKVÉS ELMÉLETE 92-122 (1998).

Az ortodoxia és heterodoxia eszméit a mag-periféria kapcsolatok wallersteini topográfiájához kapcsolhatjuk, ha megmagyarázzuk, hogy ez a különbségtétel hogyan jelenik meg a gyakorlatban.²⁴ Az akadémiai termelés gyakorlatát ebből a szempontból vizsgálva az alapvető érv így foglalható össze: azok a diszciplináris mozgalmak és hagyományok, amelyek a leghosszabb ideig biztosítják a diszciplína termelési magterületeinek ellenőrzését, e helyek tartós elfoglaltsága révén egy sor olyan *további bérleti díjra* tehetnek szert, amelyek soha nem állnak majd azon hagyományok rendelkezésére, amelyek a diszciplína társadalmi-intézményi perifériáján belül rekedtek.

Pontosan hogyan működik ez a dinamika? Dióhéjban a minta valahogy így néz ki. Eléggé magától értetődő tény, hogy minden diszciplináris ortodoxia, pusztán azért, hogy a diszciplína intézményi középpontjában áll, hajlamos arra, hogy társadalmi-intézményi reprodukciójának költségei jelentős mértékben csökkenjenek. Mind az új tagok toborzásával kapcsolatos különböző költségek, mind pedig a diszkurzív-ideológiai outputok elterjedésével kapcsolatos különböző költségek tekintetében rendszeresen megússza a heterodox riválisai által viselt terhek nagy részét, nem utolsósorban a doktori képzés finanszírozása terén.

Egy ismerős illusztrációval élve: a neoklasszikus pozitívizmusnak (NCP) a la mode Ian Brownlie nem kellene annyira "aggódnia" amiatt, hogy nagyvonalú PhD-ösztöndíjakat tudjon biztosítani, hogy elegendő számú, magas színvonalú doktorandusz hallgatót vonzzon a túlélés és generációkon átívelő reprodukció biztosítása érdekében, mint mondjuk a feminista jogi hagyomány (FLT) vagy a harmadik világ nemzetközi jogi megközelítése (TWAIL), köszönhetően annak, hogy az utóbbi kettőtől eltérően az elmúlt évtizedekben sikerült jelentős mértékben jelen lenniük olyan helyeken, mint Oxford és Cambridge. A hagyományosan jó hírnevük miatt feltételezhető, hogy az Oxbridge doktori programjaira mindig jelentkeznek okos, ambiciózus diákok. Mi több, kellően nagy részük még finanszírozási támogatás hiányában is hajlandó lesz erre, mert megértik, hogy bármilyen anyagi terhet is jelentene ez számukra rövid távon, azt szinte biztosan ellensúlyozná az Oxbridge-diploma megszerzése által a jövőbeni karrierlehetőségek jelentős javulása. Ugyanakkor, mivel tanulmányaikat az Oxbridge-en kívánják folytatni, a külső ösztöndíjat nyújtó intézményektől (például állami ösztöndíjprogramoktól) származó támogatás megszerzésének lehetősége - minden körülményt figyelembe véve - általában lényegesen magasabbnak bizonyul, mint a doktori tanulmányaikat alacsonyabb minőségű intézményekben finanszírozni kívánó társaiké. Ezeket a mintákat összevetve az következik, hogy az NCP-hálózatnak a "belső" forrásaiból finanszírozott ösztöndíjak folyamatos áramlását kell létrehoznia, arányaiban lényegesen kisebb mértékben, mint a TWAIL vagy az FLT esetében. Más szóval, az NCP egyszerűen nem érez majd olyan nyomást, hogy további pénzügyi ösztönzőket biztosítson a PhD-hallgatói számára, hogy az NCP-hagyományokhoz való csatlakozásra és azok megtartására csábítsa őket, mivel mindig is rendelkezni fog egy meglehetősen jól megalapozott, magas színvonalú PhD-hallgatói anyaggal, függetlenül attól, hogy mit tesz a doktori képzés finanszírozási lehetőségeinek megteremtése terén. Ez többek között azt jelenti, hogy ezen a ponton képes lesz takarékoskodni, azaz csökkenteni azt az intézményi erőfeszítést, amelyet egyébként a generációk közötti reprodukciós programjának fenntartására fordítana. Ugyanabban a helyzetben, amelyben más, kevésbé központi helyzetben lévő diszciplináris hagyományoknak intézményi erőforrásaik jelentős részét a megszerzésre és a

²⁴ Ezt az ötletet Diego Lopez Medinától és Duncan Kennedytől kölcsönöztem. Lásd DIEGO LOPEZ MEDINA, COMPARATIVE JURISPRUDENCE: RECEPTION AND MISREADING OF TRANSNATIONAL LEGAL THEORY IN LATIN AMERICA (SJD Thesis, Harvard Law School, 2001); Duncan Kennedy, "Three Globalizations of Law and Legal Thought: 1850-2000", in TRUBEK AND SANTOS, supra n.17, 19.

a doktori képzésben részt vevő munkatársaik számára nyújtott támogatások kifizetése után az NCP hagyományosan olyan helyzetbe kerül, hogy ezeket a forrásokat más, kifizetődő beruházási lehetőségek felé tudja majd átcsoportosítani. Az energiát és a szervezői tehetséget, amelyet egyébként a PhD-ösztöndíjak különböző társadalomtudományi tanszékek (valamint a jogi tanszéken belüli különböző hagyományok) közötti elosztásának megtárgyalására fordítottak volna, most átcsoportosíthatják pl. magas színvonalú konferenciák, nyári egyetemek, új kiadványok, interdiszciplináris partnerségek, a közmédia területére tett stratégiai kirándulások stb. szervezésére és finanszírozására.

Ez nem az összes további bérleti díj, amelyet az NCP ebben a helyzetben ki tudna termelni. Az a tény, hogy az Oxfordhoz és Cambridge-hez hasonló egyetemek intézményi presztízse a határaikon belül jelen lévő minden mozgalomnak és hagyománynak biztosítani tudja a kiváló minőségű diákanyag folyamatos utánpótlását, egy sor más, rendkívül vonzó lehetőséget is teremt, amelyeket az NCP hagyománya ki tud majd használni, amit a TWAIL és az FLT nem. Elsősorban az a lehetőség, hogy a legjobb hallgatókkal dolgozhatnak együtt, és élvezhetik az intézményi források konferenciákra, publikációkra, médiamunkára stb. történő átcsoportosításának előnyeit, általában erősíti az általános érdeklődést és elkötelezettséget az NCP tudományos közösségének azon szegmensében, amely karrier-affiliációs szempontból a tudományterület szempontjából a legmobilabbnak tekinthető, azaz azokban a vállalkozói típusokban, akik más körülmények között a legjobb helyzetben lettek volna ahhoz, hogy sikeresen átálljanak egy másik tudományterületre (pl. nemzetközi kapcsolatok) vagy akár egy másik szakmai pályára (civil társadalom, kormányzat stb.). Ezeknek a vállalkozói tehetségeknek a folyamatos megtartása hosszú távon valószínűleg a külső finanszírozás beáramlásának jelentős növekedését fogja eredményezni (pl. a Leverhulme-vagy a Marie Curie-ösztöndíjprogramokon keresztül), valamint az NCP általános ideológiai hatókörének bővülését (pl. a CNN-ben való rendszeres szereplés vagy az Egyesült Királyság főügyészének nemzetközi közjogi tanácsadó testületébe való kinevezés révén). Mindkét tendencia idővel valószínűleg az NCP általános bürokratikus és vezetői tőkeállományának folyamatos javulását fogja eredményezni. Szervezeti és ideológiai erőforrásainak folyamatos erősödése pedig lehetővé teszi majd az NCP számára, hogy nagyobb számú, magas szintű diszciplináris kezdeményezést hajtson végre, valamint hogy a legfontosabb diszciplináris intézményi helyszíneken nagyobb számú NCP-szakértő egyéniséggel rendelkezzen, ami viszont segít majd további potenciális végzős hallgatók, a külső finanszírozók és az ideológiai szövetségesek figyelmét felkelteni - és így tovább, a végtelenségig.²⁵

Ezt a mintázatot másképpen úgy lehetne leírni, hogy a diszciplináris magot elfoglalók jellemzően sokkal jobban profitálnak az **akadémiai tőkefelhalmozás második törvényének**, az *intézményi erőforrások konvertibilitásának általános törvényének* hatásaiból, mint a diszciplináris periféria elfoglalói, amely lényegében azt mondja ki, hogy az AC bármely adott fajtája bizonyos körülmények között az AC egy másik fajtájává alakítható át: Az általános ideológiai tőke "finanszírozhatja" a tudományos társaságok vezető testületeiben való tagság elérését stb.

Minél hatékonyabban lehet az AC egyik fajtáját az adott intézményi kontextusban egy másik fajtává alakítani - és természetesen meg kell jegyezni, hogy az erőforrás-konvertibilitás törvénye nem mindig működik zökkenőmentesen, és bizonyosan nem működik azonnal -, annál gyorsabban tudja az adott mozgalom vagy hagyomány pótolni a hiányosságokat.

²⁵ Ezt a pontot részletesebben kifejtem Akbar Rasulov, "New Approaches to International Law: in JOSE-MARIA BENEYTO AND DAVID KENNEDY (EDS.), NEW APPROACHES TO INTERNATIONAL LAW 151, 175-7 (2012).

a tőkeszerkezetében egyébként kialakult hiányosságok vagy egyensúlyhiányok. Minél rendszeresebben tud egy adott mozgalom vagy hagyomány élni az erőforrások konvertibilitásának törvényével, annál nagyobb lesz a *képessége a nagyszabású taktikai és stratégiai manőverekre*, beleértve azokat is, amelyek szükségesek lennének ahhoz, hogy a *diszciplínán belüli tudástermelés standard protokolljait* a maga javára, azaz a felhalmozott tudáskészletei, elméleti erőforrásai és jelenlegi emberi tehetségei számára legelőnyösebb módon újrafogalmazza. A diszciplináris termelés központi helyszíneinek egyszerű elfoglalásával a mainstream diszciplináris hagyományok így tulajdonképpen a maguk javára - és a mindenkori heterodoxiák érdekei ellen - munkára készíthetik a diszciplináris struktúrát.²⁶

De itt jön egy érdekes bonyodalom: a tudományos diszciplínák régi kanti rendszertanában, írja Bourdieu, a jogot hagyományosan a "felsőbb karok" közé sorolják, azaz azon diszciplínák közé, amelyek fő társadalmi funkciója a politikai hatalom különböző képviselőinek - papok, orvosok, bírák - képzésében áll, és amelyek emiatt hajlamosak arra, hogy a politikai rend által "a legközvetlenebbül ellenőrzöttek" és "a legkevésbé függetlenek tőle" legyenek.²⁷ Az ellenőrzés és a függőség e szoros kapcsolatának eredményeképpen a jogtudományi diszciplínák túlnyomó többsége, amikor a *tudástermelési protokolljaik megszervezéséről van szó*, következetesen hajlamos arra, hogy "a Kant kifejezésével élve ... "a tudás parlamentjének jobbszárnyát", azaz a hatalom iránti tiszteletet" válassza".²⁸ E tendencia nagy része - magyarázza Bourdieu - a társadalmi engedélyezés és a felhatalmazott tudás gyakorlásán keresztül történő kormányzás eszméire vezethető vissza:

Az orvos vagy a jogász kompetenciája a [állami] törvény által garantált technikai kompetencia, amely felhatalmazást és felhatalmazást ad egy többé-kevésbé tudományos ismeret alkalmazására: [az orvosi kutatók és a klinikai szakemberek alárendeltségének gondolatának] széleskörű kulturális elfogadottsága [nagyon jól kifejezi a tudásnak a társadalmi hatalomnak való ilyen alárendeltségét. Mert valóban,] a Kant magasabb képességei által végzett művelet részben a társadalmi mágiához hasonlít, amely, mint a beavatási szertartásokban, arra törekszik, hogy felszenteljen egy olyan kompetenciát, amely elválaszthatatlanul társadalmi és technikai.²⁹

A jog és az orvostudomány ellentétes végpontján állnak az úgynevezett "alacsonyabb fakultások": a történelem, a nyelvészet, a matematika, az irodalom stb. Ezek azok a tudományágak, magyarázza Bourdieu, amelyek nem állnak eredendően szimbiózisban a politikai hatalommal, ezért sokkal kevésbé ellenőrzi őket a fennálló társadalmi rend (és kevésbé vesznek részt annak reprodukciójában), és így sokkal kevésbé vonzódnak a diszciplinaritás eszméjéhez is.

²⁶ "A domináns [iskolák] az e struktúrán belüli súlyuk révén, nem pedig az általuk esetleg végrehajtott közvetlen [mikroszintű] beavatkozások révén ... gyakorolnak nyomást a domináns [iskolákra] és azok [intézményi] stratégiáira: [valójában így] szabályszerűségeket határoznak meg, és néha [még meg is változtatják] a játékszabályokat, azáltal, hogy az érdekeiknek legkedvezőbb erősségek meghatározását erőltetik, és módosítják a többi [iskola] teljes környezetét és a rájuk ható korlátok rendszerét vagy a számukra felkínált lehetőségek terét. [Az erősségek eloszlása szabályozza a siker esélyeinek eloszlását.

... különböző mechanizmusok révén, mint például a méretgazdaságosság vagy az állandó hátrányból eredő "belépési korlátok", amelyekkel [a heterodox iskoláknak] meg kell küzdeniük. PIERRE BOURDIEU, A GAZDASÁG TÁRSADALMI STRUKTÚRÁI 195-6 (2005).

²⁷ BOURDIEU, lásd a 14. pontot, 62.

²⁸ Ibid., 63.

hatóság.³⁰ Ez azt jelenti, hogy a világi hatalom számára való hasznosság és a társadalmi elfogadottság helyett a felvilágosodás és az analitikus szigor eszméi - "a vizsgálat és a kifogásolás szabadsága" - azok, amelyeket ebben az esetben általában a legértékesebb értékeknek tartanak. A társadalmi ellenőrzés uralma alól felszabadulva, az ilyen tudományágak tudástermelési protokolljait - jegyzi meg Bourdieu - "a tudósok saját észjárása, azaz [saját] törvényei" irányítják.³¹

Pontosan mi a jelentősége a tudás-protokoll dinamikájának ezen eltérésének a mi céljaink szempontjából? A választ nem nehéz kitalálni. Minden felsőoktatási diszciplína, jegyzi meg Bourdieu, úgy szerveződik, hogy elősegítse a "végrehajtó ügynökök egy bizonyos káderének előállítását, akik képesek egy adott társadalmi rend keretein belül megkérdőjelezés és kétségek nélkül a gyakorlatba ültetni egy olyan tudásanyag technikáit és receptjeit, amelyről nem állítják, hogy létrehozzák vagy átalakítják".³² A nemzetközi jog nem kivétel ebben a tekintetben, és ugyanaz a hatalom vs. felvilágosodás megkülönböztetés mintája, amely a diszciplínák felsőbb és alsóbb karok közötti megoszlását szervezi, megismétlődik a belső diszciplináris tájékon belül is. Minél közelebb kerül egy adott nemzetközi jogi hagyomány a nemzetközi jogi diszciplína intézményi magjához, annál nagyobb lesz a rá nehezedő nyomás, hogy úgy szervezze meg tudásprotokolljait, hogy elősegítse az "agyatlan végrehajtó hangyák" előállítását. Minél könnyebben elfogadja és internalizálja ezt az igényt, annál nehezebbé válik számára a legjobb és legokosabb hallgatók szívének és elméjének megnyerése: az ortodox oldalra való átállás javíthatja a karrierlehetőségeket, de az intellektuális élet, amelyet az illető ezeken a területeken élni fog, minden bizonnyal halálosan unalmas lesz. Az unalom pedig olyasvalami, amit minden okos diák irtózik.

És ezzel elérkeztünk ahhoz, amit az **akadémiai tőkefelhalmozás harmadik törvényének** nevezhetünk. Az egyetlen kontextus, amelyben a diszciplináris magtól való eltávolodás végső soron a heterodox diszciplináris hagyomány *relatív megerősödésének* forrásává válhat, az a kontextus, amely - mondhatnánk - vitathatatlanul mindig a legfontosabb: miután eltávolodott a diszciplína intézményi hatalmi központjaitól, a heterodox hagyománynak nem kell egy olyan intellektuális kultúra reprodukálására korlátoznia magát, amely garantáltan biztosítja az agyatlan végrehajtó hangyák káderét, hogy segítsen fenntartani a fennálló társadalmi rendet. Megszabadulva ettől a vonzó tehertől, most olyasmit ígérhet újoncainak, amit soha nem remélhetnének, ha egy régóta fennálló ortodoxiához csatlakoznának: a *szellemi szabadság* egyszerű, régimódi élményét, amely minden generációban mindig vonzza a legnagyobb és legnagyobb elméket.

Hiszen a nemzetközi jogban *mint tudományágban* van valami különleges, ami megkülönbözteti minden más jogi területtől.³³ Úgy tűnik, hogy a nemzetközi jogra járó kutatók nagy többsége nem azért teszi ezt, mert a jobb fizetés vagy a jelentősen javuló társadalmi státusz ígérete motiválja. Sokuk számára sokkal fontosabb szempontnak tűnik, hogy intellektuálisan teljes szakmai életet élhessenek - a Kant és Bourdieu által oly nagyra értékelt "vizsgálódás és tiltakozás szabadsága". A mainstream hagyomány, a fennálló politikai rendbe való nagymértékű befektetése miatt, nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy ilyen szabadságot biztosítson tagjainak. Heterodox társai ezzel szemben megtehetik, és a legtöbb esetben készségesen meg is teszik.

³⁰ Ibid., 62.

³¹ Ibid.

³² Ibid., 63.

³³ Vö. David Kennedy, *Egy új világrénd: Transn4'l L & Contemp. Probs* (1994)329,335

III. A NAIL mint intézményi jelenség³⁴

a. Intézményi történet: Standard számla

A NAIL történetének szokásos beszámolója - legalábbis a mozgalom mai résztvevői és örökösei³⁵ által internalizált módon - két erősen mitologizált narratíva körül forog. Az első a NAIL szellemi és szervezeti fejlődésének régóta fennálló eltéréseire összpontosít, a második pedig a mozgalom "ideológiai vezetőinek", különösen David Kennedynek a mozgalom létrehozásában és fejlődésében játszott tágabb szerepére.

Az első elbeszélés középpontjában az az elképzelés áll - amelyet, úgy tűnik, nagyrészt Duncan Kennedy által a CLS vállalkozás³⁶ Egyesült Államokbeli ágának történetéről írt változata ihletett -, hogy elvileg létezik egy alapvető különbség a *NAIL mint tudományos mozgalom* és a *NAIL mint intellektuális hagyomány* között. Az előbbi jelenségnek, úgy értjük, sokkal rövidebb volt az élettartama, mint az utóbbinak. Sokkal nagyobb öntudatot is tükrözött, amely már régen szétfoszlott és elavult. Történelmi pályájának végpontja valamikor 1998 körül jött el, amikor az úgynevezett "fin de NAIL" konferencia elindult a NAIL mozgalom feloszlására és a NAIL elnevezés visszavonására.³⁷ Ami ezután a NAIL címszó alatt történt, az következésképpen csak a *NAIL-hagyomány*, de nem a *NAIL-mozgalom* szempontjából tárgyalható.

Amint az a "hagyomány" és "mozgalom" kifejezések használatából is kiderülhetett, ezt az érvelést nagyjából teljesen meggyőzőzhetetlennek tartom. Először is, hacsak valaki nem egy rendkívül szubjektivistá megközelítést alkalmaz a szociológiában, egy adott társadalmi tény létezésének ellenőrzéséhez meg kell vizsgálni a megfelelő társadalmi gyakorlatok mintáit, *mielőtt* megvizsgálánk az érdekelt felek által róluk készített öncélú beszámolókat. A NAIL-közösség társadalmi gyakorlata nagyon határozottan jelzi, hogy a NAIL-mozgalom nem ért véget a "fin de NAIL" konferencia után. Másodszor, nem hiszem, hogy az intellektuális hagyományokról valóban testetlen ideális valóságként beszélhetünk. A hagyományok nem léteznek a mögöttes társadalmi valóságtól függetlenül - vagy azon kívül -. Már csak ezért sem tartom különösebben érdekesnek, hogy a NAIL történetéről szóló hagyományos beszámolóknak ezzel az aspektusával foglalkozzunk.

A NAIL intézményi karrierútjáról szóló második standard narratíva ezzel szemben sokkal több figyelmet érdemel. Ennek a narratívának a gyökerénél számos implicit feltételezés rejlik, amelyek közvetlenül érintik a vizsgálat tárgyát. A legfontosabbak közül

³⁴ A NAIL intézményi fejlődésének ebben a fejezetben vázolt megértését az Antony Anghie-val, Hani Sayeddel, Umut Ozsuval, Catriona Drew-val, Scott Newtonnal és Justin Desautels-Steinnel folytatott beszélgetéseknek köszönhetem, Michael Fakhri, John Haskell, Michelle Burgis-Kasthala, David Kennedy, Thomas Skouteris, Reut Paz, Martti Koskeniemi, Susan Marks, Mikhail Xifaras, Duncan Kennedy, Matt Craven, Tanya Monforte, Rose Parfitt, B. S. Chimni, Nathaniel Berman, Itsuko Higashiuchi, Ileana Porras, Christian Tams, Alvaro Santos, Robert Cryer, Boris Mamlyuk, Fleur Johns, Owen Taylor, Robert Knox és Vishaal Kishore.

³⁵ Ennek a beszámolóknak és az alapjául szolgáló narratív programozásnak a további kifejtését lásd: Rasulov, Supra 25. o.

³⁶ Lásd pl. Duncan Kennedy, "Afterword", in DUNCAN KENNEDY, LEGAL EDUCATION AND THE REPRODUCTION OF HIERARCHY (202,2004220) (a CLS mint mozgalom halott, de "még mindig nagyon is él, mint "iskola" [és] irodalom").

³⁷ Lásd Thomas Skouteris, *Fin de NAIL: New Approaches to International Law and Its Impact on Contemporary International Legal Scholarship*, 10 LJIL 415 (1997); Kennedy, supra n.3, 490-1.

ezek a feltételezések az egyéni vezetés kérdésére és a személyes kapcsolatok fontosságára vonatkoznak.

A cselekmény alapvonala nagyjából a következőképpen alakul: A NAIL alapításának pillanata valamikor az 1980-as évek végén következett be; központi intézményi helyszíne a Harvard Law School volt. Az első rezdülések, amelyek a NAIL létrejöttét előrevetítették, már évekkorábban bekövetkeztek, az Atlanti-óceán túloldalán. Bár ekkor még nem volt egyértelműen azonosítható intézményi helyszín, amely körül a NAIL hagyománya kikristályosodhatott volna, a hagyományosan az alapító generációhoz tartozónak tekintett négy tudós - David Kennedy, Martti Koskenniemi, Anthony Carty és Philip Allott - mindegyike erősen hangsúlyozott európai kötődéssel rendelkezett. Koskenniemi, Carty és Allott Európában élt és dolgozott; Kennedy jogi tanulmányai befejezése után több évet töltött Németországban, majd ügyvédként dolgozott Genfben és Brüsszelben. Mind a négyen ugyanazzal a széles körű elkötelezettséggel érkeztek a nemzetközi joghoz: a régi diszciplináris határok megkérdőjelezése, a kialakult tudásprotokollok átalakítása, a nemzetközi jogi gondolkodás területének megnyitása a kontinentális filozófiai hagyomány különböző elemei előtt, különösen azok előtt, amelyeket az amerikai CLS mozgalom történelmileg előnyben részesített.

A négy közül hárman (Kennedy, Koskenniemi és Allott) ráadásul jelentős nem akadémiai szakmai tapasztalatot is hoztak magukkal. Közülük ketten (Kennedy és Allott) azután a globális tudományos elithez tartozónak tekintett egyetemeken (Harvard és Cambridge) tanítottak. Mindketten ugyanezen intézményekben végezték tanulmányaikat, és az előző generáció vezető nemzetközi jogászai (Robert Jennings, Louis Sohn, Thomas Franck) tanították és mentorálták őket a nemzetközi jogi tudományágban. A másik kettő akadémiai bizonyítványa nem tűnt kevésbé lenyűgözőnek: Carty Cambridge-ben doktorált, Koskenniemi Oxfordban tanult, és egyébként Észak-Európa egyik vezető nemzetközi jogi iskolájában (Turku) szerzett diplomát. Mind a négyen férfiak, többnyelvűek és jogász végzettségűek voltak. Mind a négyen osztoztak egyrészt az NCP-vel szembeni erős ellenszenvben, másrészt Myres McDougal politikaorientált jogtudományában. És mégis, eleinte mindezek a szinergiák nem jelentettek semmi konkrétumot. Bármennyi közös vonás is volt a négy alapító között egyéni profiljukat tekintve, egyik sem volt elegendő ahhoz, hogy egy "igazi" mozgalom vagy iskola kialakulását kiváltsa. Csak Kennedy Harvardon indított herkulési projektje után kezdtek formát ölteni a NAIL első vonásai.

Az amerikai CLS mozgalomban szerzett korábbi tapasztalataira támaszkodva Kennedy az 1980-as évek második felére elkezdte kiépíteni a személyközi kapcsolatok és mentori struktúrák hálózatát, és a legendás nemzetközi jogi kurzusát használta elsődleges ideológiai csatornaként és toborzási platformként. A Harvard belső intézményi környezetén belül fokozatosan felemelkedett, és ez megeremtette a szükséges alapot a NAIL mozgalom kialakulásához.

Az évtized végére a négy alapító személyiség mindegyike úttörő monográfiát jelentetett meg - Carty 1986-ban, Kennedy 1987-ben, Koskenniemi 1989-ben, Allott 1990-ben -, amely gyorsan biztosította az újonnan kialakuló hagyomány folyamatos jelenlétét a tudományág kollektív tudatában, és egyben az újonnan kialakuló hagyományt ellátta irodalmi kánonjának első iterációjával. Ahogy Kennedy tanítványainak első évfolyama kezdett tudományos állásokat szerezni, kezdve a bostoni Northeasternben, majd fokozatosan máshol is, az addig fennmaradt kétségek gyorsan eloszlottak: egy új mozgalom végre megérkezett, amelynek társadalmi és intézményi központjában David Kennedy és a Harvard nemzetközi jogi programja állt.

A következő évtizedben az alapító figurák tengelye lassan felbomlott. Először Carty, majd Allott fokozatosan kivonult a gyorsan bővülő NAIL köréből. Helyüket Kennedy egykori tanítványai és ifjabb munkatársai töltötték be: Nathaniel Berman, Karen Engle, Jorge Esquirol, Antony Anghie, Ileana Porras, Thomas Skouteris és számos más személy. Az 1990-es évek végére a NAIL tudósai egyre több könyvet, cikket és konferencia-előadást készítettek, és ezzel egy sor különböző sikerű intézményi mellékág létrejöttét ösztönözték, amelyek közül a legelismertebb végül a TWAIL hálózat lett.

Kennedy és a Harvard doktori programjának megszűnése egy rövid intézményi válságos időszakot idézett elő, amelynek részleges megoldását a NAIL tengerentúli hálózatának fokozatos bővítésében találták meg, Helsinki, London és Melbourne a mozgalom fő nemzetközi előretolt központjaivá váltak. Annak ellenére, hogy 1998-ban a NAIL elnevezés visszavonására tett kísérletet, a mozgalom így tovább fejlődött és bővült. A 2000-es évek közepére a TWAIL mellett Kennedy tanítványai és társai egy sor, különböző léptékű kutatási kezdeményezést indítottak Latin-Amerikában és Nyugat-Európában, valamikor szorosan bekapcsolódtak az Európai Nemzetközi Jogi Társaság alakuló szakaszába, lassan jelenléte teremtettek a Cambridge University Press katalógusában, a londoni SOAS jogi karán és a *Leiden Journal of International Law*-ban.

A mozgalom intézményi és ideológiai központja azonban mindig is Kennedy harvardi programja volt. A 2000-es évek végén, rövid szünet után, amikor a Rhode Island-i Brown Egyetemen a nemzetközi ügyekért felelős egyetemi alelnöki posztot töltötte be, Kennedy visszatért a Harvardra, hogy a mozgalom számára új intézményi platformot hozzon létre a Globális Jog és Politika Intézet formájában, és, miután egyesítette erőit a többi melbourne-i és londoni NAIL-csapattal, valamint az újonnan felállított párizsi angol nyelvű Sciences-Po jogi karral, a NAIL-vállalkozást az intézményi politika egy teljesen új szintjére emelte azáltal, hogy összehangolta a Qatar Alapítvány által támogatott dohai nemzetközi jogi iskolai kezdeményezéssel.

b. Intézményi történet: Hogyan fejlődött a hálózat

Nem vagyok biztos abban, hogy ez a narratívák halmaza - habozom, hogy ennél többnek nevezsem - kellően megbízható útmutatást nyújthat a NAIL történetének megértéséhez, és különösen a tudományágon belüli eredmények és kudarcok megértéséhez. Bizonyára elég sok minden szól mellette, és mégis, továbbra is meg vagyok győződve arról, hogy ha valaki a NAIL fejlődésének valóban éleslátó, analitikusan *szigorú* beszámolóját szeretné kidolgozni, akkor e narratívák többségét végül is félre kellene tenni.

A beszámoló, amelyet helyettük szeretnék felajánlani, a II. szakasz d) pontjában vázolt elméleti kereten alapul. Ennek következtében kissé formális szerkezetű és megjelenésű, ezért úgy gondoltam, hogy a legegyszerűbb módja a bemutatásának az, ha táblázatos formában rendezzük.

A NAIL mozgalom általános fejlődési pályája

Fejlődési szakasz	Intézményi konfiguráció	Földrajzi szervezet
Kezdet (1980-as évek eleje-közepe)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Általános szervezeti forma:</i> egy diffúz kritikai impulzus, amely éppúgy származik a diszciplináris ortodoxia helyzetére vonatkozó "elméleti" reflexiókból, mint az alapító személyiségek "gyakorlati" tapasztalataiból az akadémiai jogi folyamaton kívül. • <i>Humán erőforrás-struktúra:</i> az alapítók és néhány fiatalabb munkatárs (a demográfia túlnyomórészt fehér, férfi, nyugati származású, jogász végzettségű). • <i>Az akadémiai termelés fő mintái:</i> különálló erőfeszítések és széttagolt projektek, amelyek az ikonoklasztikus szövegek kiadása és a jogi oktatás hagyományos oktatási környezetben történő megvalósítása köré összpontosulnak (pl. Harvard JD kurzusok). • <i>AC-részvények konfigurációja:</i> alacsony diszciplínaszpecifikus tőkeállomány, jelentős potenciál a tudományos és nem tudományos megbízólevelek tekintetében. 	Nincs felismerhető területi központ
Megjelenés (az 1980-as évek közepe-vége)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Általános szervezeti forma:</i> CLS-stílusú "projekt"³⁸, amely részben az amerikai CLS mozgalom kiterjesztéseként jött létre. • <i>A humán tőke szerkezete:</i> az alapítók és a NAIL-ösztöndíjasok első generációja (átlagos demográfiai profil: fehér, nemek szerint kiegyensúlyozott, nyugati származású, jogász végzettségű). • <i>A tudományos termelés domináns mintái:</i> ikonoklasztikus könyvek és hosszú cikkek amerikai jogi folyóiratokban; jogi oktatás hagyományos oktatási környezetben; CLS-hez kapcsolódó konferenciák. • <i>AC-résztesedések konfigurációja:</i> szerény állományok, amelyek elsősorban a CLS amerikai fiókjával és a Harvard JD programjával való kapcsolatból származnak, de az alapító személyek szakmai elismertsége által mozgósított, akadémiai presztízsön kívüli mutatók is. 	Kizárólag amerikai székhelyű, a Harvard Law School az egyetlen központi csomópont.
Első válság (az 1980-as évek közepe-vége)	<ul style="list-style-type: none"> • Az amerikai CLS³⁹ elnyomása a NAIL mozgalom fejlődésének átmeneti befagyasztását okozza, amit a NAIL kezdeményezésnek a CLS örökségétől való tudatos eltávolítására tett kísérlet kísérel. 	
Újraindulás és felemelkedés (1990-es évek eleje-közepe)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Általános szervezeti forma:</i> önálló mozgalom, amely a tudományág tudástermelésének bevett protokolljait destabilizáló, öntudatos projektként fogant. • <i>A humán tőke szerkezete:</i> az alapító személyek, az első generáció és a fokozatosan kialakuló második generáció (átlagos profil: etnikailag vegyes, kevésbé kiegyensúlyozott nemek, egyre inkább harmadik világbeli származásúak, de a résztvevők többsége még mindig túlnyomórészt jogi végzettségűekből származik) háttér) 	Túlnyomórészt amerikai székhelyű, a Harvard az egyetlen központi csomópont, a Northeastern Law School (Boston) pedig a központ.

³⁸ Lásd DUNCAN KENNEDY, A BÍRÓSÁG KRITIKÁJA 6 (1997): "A projekt egy folyamatos, célorientált gyakorlati tevékenység, amely valamilyen elemzésen alapul (szöveges és szóbeli hagyományokkal), de a célok és az elemzés nem feltétlenül belsőleg koherensek vagy következetesek az idők folyamán. Ez egy kollektív erőfeszítés, de az összes szereplő változhat az idő múlásával ... Nem projekt, hacsak az emberek nem látják annak, de az, ahogyan ők látják, nem meríti ki azt, amit a kívülállók mondhatnak róla."

³⁹ Ennek hátterét lásd továbbá Kennedy, fentebb 36. pont; Pierre Schlag, *US CLS*, 10 *Law & Critique* 199, 204-5

(1999).

	<ul style="list-style-type: none"> • <i>A tudományos termelés domináns mintái:</i> könyvek, szerkesztett kötetek, hosszú és közepes hosszúságú cikkek amerikai és európai jogi folyóiratokban; Dighton-hétvégék (egyetemen kívüli, teljes részvételű íróműhelyek); ⁴⁰nagy konferenciák; jogi oktatás hagyományos oktatási környezetben, egyre nagyobb hangsúlyt fektetve a graduális képzési programokra; ellen-diszciplinaritás mint episztemikus projekt. • <i>AC-tartalékok konfigurációja:</i> a Harvardon a helyi AC magas állománya, a nem területi alapú diszciplínaszpecifikus és nem diszciplínaszpecifikus tőke alacsony diverzifikációja, szerény bürokratikus tőkeállományok 	fő másodlagos előőr
Terjeszkedés és szétszóródás (1990-es évek közepe-vége)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Általános szervezeti forma:</i> a mozgalom mint konföderáció, a tematikus és elméleti felosztás mentén szerveződő, egymástól kifejezetten elkülönülő, egymástól autonóm irányzatok kikristályosodása. • <i>Humán tőke szerkezete:</i> ugyanaz, mint az előző időszakban • <i>A tudományos termelés domináns mintái:</i> hosszú és középhosszú cikkek amerikai és európai jogi folyóiratokban; kizárólagos orientáció az akadémiai jogi folyamatra; Dighton-hétvégék; nagy konferenciák, többek között más diszciplináris hagyományok képviselőinek részvételével; jogi oktatás hagyományos oktatási környezetben, hangsúlyosabban a graduális képzési programokban; többszörös interdiszciplináris és kontradiszciplináris jelleg. • <i>AC-részvények konfigurációja:</i> szerény javulás a nem területi alapú, tudományágspecifikus tőkeállományokban, a helyi AC-részvények további növekedése a Harvardon (de Helsinkiben is), a nem tudományágspecifikus tőkeállományok alacsony diverzifikációja. 	Túlnyomórészt amerikai székhelyű, néhány európai kirendeltséggel (Helsinki, London) és a Harvard mint egyetlen központi csomópont.
Második válság és "újjaszületés" (1990-es évek vége-2000-es évek közepe)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Általános szervezeti forma:</i> önmegtagadó mozgalom, a konföderáció fokozatos lazulása, ahogy a különböző irányzatok önállóan elindulnak. • <i>A humán tőke szerkezete:</i> ugyanaz, mint korábban, a nem jogászok folyamatos beáramlásával és a nemek közötti egyensúly megteremtésével. • <i>A tudományos termelés domináns mintái:</i> különböző hosszúságú könyvek és cikkek európai és néha amerikai jogi és interdiszciplináris folyóiratokban; nagyszabású konferenciák a főáramlatok képviselőinek részvétele nélkül; jogi oktatás hagyományos oktatási környezetben, elsősorban a graduális programokra összpontosítva; kísérletek a projektnek a kizárólag tudományos orientációtól való elfordítására; a Dighton-formula viszonylag használaton kívül kerül; a radikális ellen-diszciplináris projektet szerényebb interdiszciplináris programok váltják fel. • <i>AC-műhelyek konfigurációja:</i> az ELRC-alap gyengülését ellensúlyozza a területi keret bővülése és ezzel párhuzamosan a nem területi alapú, tudományágspecifikus és nem tudományágspecifikus AC-műhelyek szerkezetének diverzifikációja, amit <i>többek között</i> az új presztízsmutatók felhalmozódása és a hagyományos tudományos területen kívüli hálózati kapcsolatok javulása is bizonyít. 	A Helsinki-Harvard-Torontó-London-Melbourne tengely a Harvarddal az első az egyenlők között.
"A" hosszú ajándék	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Általános szervezeti forma:</i> a mozgalom mint intézményi hálózat, a diszkurzív konföderáció szétesik - "sokan 	

⁴⁰ Ezekről lásd továbbá Rasulov, fentebb, 25. pont, 161.

(a 2000-es évek közepétől napjainkig)	<p>projektek, nincs közös téma" - ahogyan az intézményi dimenzióban is a régi keretet állítják vissza és erősítik meg, miközben a dohai projekt fokozatosan új fókuszpontként jelenik meg.</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>A humán tőke szerkezete:</i> a NAIL tudósok harmadik generációja lép a színpadra (átlagos profil: fajilag és nemileg sokkal kiegyensúlyozottabb, erős "európai" és harmadik világbeli jelenlét, az új szereplők jelentős része nem rendelkezik erős jogi végzettséggel vagy a "hagyományos" NAIL/CLS kánon ismeretével). • <i>A tudományos termelés domináns mintái:</i> A Dighton-formula újjáéledése, először a BIARI és a Harvard IGLP keretében, majd az IGLP dohai kontextusában; visszatérés a kizárólagos tudományos orientációhoz; az interdiszciplinaritás mint kánon; nagyszabású konferenciák mainstreamerek nélkül; kis léptékű kutatóműhelyek számos formában, erős interdiszciplináris részvétel a közgazdaságtan, a történelem és a tudomány-technológia-tanulmányok (STS) részéről; nyári egyetemek és doktori programok mint a reprodukció fő oktatási formái és mechanizmusai; a végzős hallgatók és a pályakezdő tudósok fokozott áramlása a mozgalom intézményi hálózatán belül. • <i>AC állományok konfigurációja:</i> az állományok szétszóródása, az ideológiai, bürokratikus, pénzügyi és a tudományágspecifikus AC minden formájának folyamatos növekedése, a kiadói és publikációs szétszóródási hálózatok stabilizálódása. 	<p>Rizómás megjelenésű, de egy jól felismerhető tengely mentén központosított: Harvard-London-Párizs-Doha tengely.</p>
---------------------------------------	---	--

c. Intézményi történet: NAIL Publishing

Sokféleképpen el lehet képzelni egy tudományos mozgalom történetének elbeszélését. Az előző szakaszban javasolt, némileg formalizált beszámoló sok fontos betekintést nyújt a NAIL intézményi pályájának alakulásába. Ugyanakkor sok érdekes részletet kihagy. Ennek orvoslásának egyik lehetséges módja az lenne, ha ezt a beszámolót kiegészítenénk különböző releváns statisztikákkal, például a NAIL-hez csatlakozott tudósok által különböző években, különböző országokban megkezdett és megvédett doktori disszertációk számával; az elnyert kutatási támogatások és ösztöndíjak teljes összegével; a megszerzett publikációs szerződések számával, a szakmai teljesítményért kapott díjakkal stb. kapcsolatban. Egy ilyen jellegű feladat azonban meghaladja jelen írás kereteit. Amit helyette szeretnék nyújtani, az valami kissé más: egy viszonylag szűk körű áttekintés a NAIL publikációs szokásainak fejlődésében az elmúlt harminc évben megfigyelhető főbb tendenciákról.

i. 1980-as évek elejétől az 1990-es évek közepéig.

Fennállásának első néhány évében a NAIL fő kiadója kétségtelenül a *Harvard International Law Journal* (HILJ) volt. A HILJ 1985 és 1992 között egy egész sor klasszikus NAIL-cikket közölt Kennedy (1985, 1986, 1990 (Leo Specht-tel együtt), 1991), James Boyle (1985), Gunther Frankenberg (1985), Dan Tarullo (1985) és Nathaniel Berman (1992) tollából, valamint Nigel Purvis híres kritikai jogi tanulmányt közölt.

a nemzetközi közjogban.⁴¹ A *Wisconsin International Law Journal* további két mérföldkőnek számító esszé (Kennedy, Berman), valamint az *American University Journal of International Law and Policy* (Kennedy, Ed Morgan) is otthont adott. Volt még néhány figyelemre méltó kitérő a michigani (Karen Engle, Anne Orford, Carty, Koskenniemi) és a yale-i (Berman, Morgan) folyóiratcsoportokba, sőt, még az *American Journal of International Lawban* (Hilary Charlesworth, Christine Chinkin és Shelley Wright híres esszéje a feminista megközelítésekről) és a *Harvard Law Reviewban* (Annelise Riles, Berman) is megjelent néhány furcsa írás. Érdekes módon, ellentétben a Harvarddal, amely Kennedy otthona volt, és Wisconsinnal, amely David Trubek és Mark Tushnet révén történelmileg kötődött a régi CLS-közösséghez, sem a Michigan, sem a Yale - és akkor még az ASIL - nem rendelkezett nyilvánvaló személyi kapcsolatokkal a NAIL-lel.

Észak-Amerikán kívül az egyetlen említésre méltó publikációs kapcsolat ebben az időszakban az újonnan alapított *European Journal of International Law* (EJIL) folyóirattal jött létre. Az EJIL fennállásának első három évében mindhárom Koskenniemi (1990), Carty (1991) és Allott (1992) írását közölte. A *Nordic Journal of International Law* és a *Finnish Yearbook of International Law* szintén közölt néhány írást Koskenniemi és Pal Wrange tollából. Mindezekben és Kennedy néhány rövid megjelenésén túl az ASIL Proceedingsben, a NAIL publikálási gyakorlatában nem látszott nyilvánvaló minta. Mivel a NAIL tagjai még nem tudtak tartós szerkesztői megbízásokat szerezni, úgy tűnt, hogy ebben a szakaszban a NAIL tagjai örömmel ragadták meg a publikálási lehetőségeket, ahol csak találtak: *Texas Law Journal* (Kennedy), *Vanderbilt Journal of Transnational Law* (Carl Landauer), *International and Comparative Law Quarterly* (Koskenniemi, Riles), sőt *Human Rights Quarterly* (Kennedy).

Az ebben az időszakban megjelent négy "klasszikus" NAIL-monográfiából három másodosztályú kiadóknál jelent meg: Carty *The Decay of International Law* című művét a Manchester University Press; Kennedy *International Legal Structures* című művét a németországi székhelyű Nomos; Koskenniemi *From Apology to Utopia* című művét a Finnish Lawyers' Publishing Corporation adta ki. Egyedül Allott *Eunomia* című műve jelent meg egy vezető nemzetközi kiadónál (Oxford).

ii. 1990-es évek közepe-2000-es évek közepe

Az 1990-es évek közepétől kezdve a NAIL-HILJ kapcsolat egyre inkább kezdett felbomlani. Ezentúl csak a TWAIL-lal kapcsolatos témák számíthattak jelentős terjedelemre a HILJ-ben, ami mindazonáltal egy egész sor elsőrangú esszé megjelenéséhez vezetett, amelyek azonnal a NAIL kánon fontos részének tekinthetők, Antony Anghie *Finding Peripheries* és Makau Mutua *Savages, Victims, and Saviours* című írása pedig magabiztosan vezette a mezőnyt.

A századforduló táján Kennedy és Anghie (többek között) néhány érdekes írása jelent meg a *New York Journal of International Law and Politics* című folyóiratban, annak ellenére, hogy a NYU-nak, akárcsak a Yale-nek és a Michigannek, nem voltak nyilvánvalóan azonosítható NAIL-kari tagjai. ⁴² Utahban viszont igen, ami többek között megmagyarázza a *Utah Law Review-ban* való elhelyezést.

⁴¹ Lásd Purvis, fentebb, 12. pont.

⁴² Thomas Franck, a mozgalom régi barátja és támogatója azonban ott volt, ami talán magyarázatot adhat a NAIL-NYU kapcsolat viszonylagos hosszú életére: Morgannek már 1988-ban megjelent ott egy írása; Berman a 1992.

mind Kennedy 1994-es, a "nemzetközi stílusról" szóló figyelemre méltó esszéje, mind az 1997-es, az "összehasonlító jog új megközelítéseiről" szóló különszám.

Az ezredfordulón a mozgalom végre elérte a közmondásos Olümposz-hegyet, amikor a NAIL magas rangú résztvevőinek egy csoportja végre megbízást kapott az ASIL-konferencia megszervezésére, aminek eredményeképpen számos NAIL-dolgozat került be az ASIL-kiadványok közé. A michigani folyóiratcsoport ismét időnként vonzónak bizonyult (James Gathii 2000-ben), akárcsak az amerikai egyetemi folyóirat (Berman 1999-ben).

Európában időközben a NAIL-EJIL kapcsolat, amely az évtized elején olyan ígéretesnek tűnt, nem vált állandóvá, eltekintve Koskenniemi különböző rövid darabjainak időnkénti közzétételétől. Volt egy rövid időszak, valamikor 2000 körül, amikor úgy tűnt, hogy a NAIL új brit szövetségesei és résztvevői a stratégiai áttörés küszöbére jutottak: Susan Marks, Gerry Simpson, Catriona Drew, Matt Craven, Carty és Allott mind megjelentek az EJIL oldalain 1998 és 2001 között. Ebből azonban semmiféle szerkesztőségi "hatalomátvétel" nem következett, és a Brit-NAIL invázió elég hamar lezajlott.

Azt a szerepet, amelyet az EJIL nem volt hajlandó betölteni, ekkor a *Leiden Journal of International Law* (LJIL) vette át, amely az ezredforduló környékén néhány izgalmas évre - nem kis részben Thomas Skouteris stratégiai manőverezésének köszönhetően - a NAIL fő európai platformjává vált. Ahogy más, a NAIL-lel kapcsolatban álló személyek is csatlakoztak Skouterishez az LJIL igazgatótanácsában (Fleur Johns, Florian Hoffman), a folyóirat egyre több NAIL-lel kapcsolatos kiadványt kezdett megjelentetni: Kennedy (1999), Berman (2000), Esquirol (2000), Morgan (2001), Carty (2001), Riles (2002), Gathii (2002), Koskenniemi és Leino (2002), Vasuki Nesiah (2003), maga Skouteris (1998), valamint a nemzetközi rendről szóló különszám (amelyben a NAIL számos állandó munkatársa jelent meg) és a marxizmusról és a nemzetközi jogról szóló mérföldkőnek számító szimpózium 2004-ben. Végül, a *Nordic Journal of International Law*ban is megjelent néhány érdekes írás, leginkább Deborah Cass 1996-os recenziós esszéje.⁴³ Észak-Amerikán és Európán kívül ebben az időszakban a NAIL hálózatához csatlakozott az *Australian Yearbook of International Law*.

iii. A 2000-es évek közepétől napjainkig

A 2000-es évek közepén a NAIL-EJIL kapcsolat rövid időre újraéledt: a Koskenniemi által vezetett 2003-as Alf Ross-szimpózium után 2004-ben megjelent B.S. Chimni mérföldkőnek számító esszéje a nemzetközi jogról és az imperializmusról; 2005-ben Fleur Johns és George Galindo írásai, a Philip Allottról szóló különszám, valamint Koskenniemi saját főelőadása az újonnan létrehozott Európai Nemzetközi Jogi Társaság nyitókonferenciáján. Ez a gazdag formavilág azonban hamarosan véget ért. Ami még figyelemreméltóbb, hogy az AJIL részéről semmi hasonló nem történt, bár Engle-nek 2005-ben megjelent egy közepes terjedelmű írása. A HILJ a 2000-es évek elején és közepén még néhány TWAIL-témájú írást publikált (Mutua, Arnulf Becker Lorca, Chimni, Maximo Langer), akárcsak az LJIL, amelynek négy különszámát Alejandro Alvarez (2006), T. O. Elias (2008), a nemzetközi jog indiai hagyománya (2010) és a Népszövetség (2011) adta ki. Ezen kívül az LJIL egy sor nem TWAIL-nak számító

⁴³ Lásd Cass, fentebb, 12. pont.

NAIL-hez kapcsolódó darabok (Orford, Berman, Craven, Morgan, Marks, Aeyal Gross, Umut Ozsü, Sara Kendall).

A legnagyobb változás azonban a NAIL kiadói mintájában ebben az időszakban a könyvkiadás frontján következett be. Az 1980-as évek végétől eltérően a 2000 óta megjelent, a NAIL-lal kapcsolatos monográfiák többsége vezető nemzetközi kiadóknál jelent meg: Koskenniemi, Allott, Anghie, Karen Knop, Simpson, Orford, Johns, Michael Fakhri és Becker Lorca mind a Cambridge University Press; Marks, Ozsü és Craven az Oxford University Press; Kennedy a Princeton University Press kiadónál jelent meg. A NAIL-lel kapcsolatos monográfiák másik platformját a Koskenniemi által szerkesztett Erik Castren institute sorozatban találtuk meg a Brillnél (Outi Korhonen, Kerry Rittich, Reut Paz, Rene Uruena).

2010 óta a fő tendenciák a következők kombinációja: (i) a folyóiratszintű diffúzió általános mintázata: az LJIL és a HILJ "hagyományainak" alkalmi újjáélesztésén túl, úgy tűnik, már nincsenek egyértelmű intézményi kapcsolatok, bár a finn és az ausztrál évkönyvek továbbra is folyamatosan vonzzák a NAIL által inspirált írásokat; (ii) a NAIL "házon belüli" kiadványainak létrehozása (pl. *London Review of International Law*); és (iii) az ideológiai erőforrások folyamatos befektetése a CUP-kapcsolatba a monográfia-előállítás szintjén.

IV. Utószó: A NAIL tanulságai

A NAIL-mozgalomról és annak helyéről a kortárs nemzetközi jog történetében számos történetet lehetne mesélni. Ezek közül néhányat már elmeséltek.⁴⁴ Mások még várnak az alkalomra. Ha összehasonlítjuk a NAIL mint tudományos hagyomány alapvető pályáját a többi jelentős 20. századi nemzetközi jogi heterodoxia - a New Haven-i iskola, Kelsen tiszta jogelmélete vagy Tunkin marxista pozitivismusa - pályafutásával, akkor úgy tűnik, hogy öt általános mintát lehet megkülönböztetni, amelyek következetesen jellemezték intézményi pályaválasztását, de amelyeket ugyanakkor az említett más hagyományok nem ismételtek meg. Bármilyen kapcsolat is áll fenn e minták és a NAIL általában sokkal lenyűgözőbb, tudományágon belüli sikerei között, természetesen még magyarázatra és meggyőző bizonyításra vár. Mindenesetre úgy tűnik, hogy a nemzetközi jog tágabb diszciplináris környezetébe sikeresen belépni kívánó jövőbeli heterodoxia jól tenné, ha nem hagyná figyelmen kívül az e mintákból adódó lehetséges tanulságokat.

Hogyan működik a kritika: A heterodox mozgalmak sikerének és túlélésének mintái a kortárs nemzetközi jogban

(i) A szervezeti dinamika részleges szétszóródása

- Az intézményi integráció a döntéshozatali központok egy világosan azonosítható tengelye körül segít hatékonyabbá tenni az akadémiai tőkefelhalmozás folyamatát. A következetes központosítás dinamikája azonban nem terjedhet ki a diszkurzív és episztemikus protokollok területére.

⁴⁴ Lásd pl. Kennedy, *Supra* n.3, 476-500; Rasulov, *Supra* n.25; Skouteris, *Supra* n.37.

- Egy földrajzilag szétszórt intézményi struktúrára épülő hálózatnak összességében sokkal nagyobb esélye van túlélni egy nagyszabású válságot, mint egy egyetlen földrajzi csomópont köré összpontosító hálózatnak.

(ii) Intelligens diverzifikáció

- Minden heterodox mozgalomnak a lehető legnagyobb mértékben diverzifikálnia kellene tudományos tőkéjét. Nem minden diverzifikációs megoldás azonban egyformán optimális. Ha minden dolog egyenlő, rövid és középtávon jobban megéri a mozgalom logisztikai bázisának és bürokratikus erőforrásainak bővítésébe fektetni.
- A stabil kiadói és kimeneti terjesztési hálózatok kiépítése és a külső presztízsmutatók felhalmozása a két legfontosabb előfeltétele annak, hogy a mozgalom ki tudja használni az akadémiai tőkefelhalmozás második törvényét.
- Ahhoz, hogy az akadémiai tőkefelhalmozás második törvénye működjön, a heterodox mozgalomnak előbb-utóbb meg kell ostromolnia a fellegvárat: aki a fő intézményi helyszínek - a vezető egyetemek, a tudományos társaságok irányítása, a szerkesztőbizottságok - fölé kerül, az fogja ellenőrizni az erőforrások konvertibilitásának feltételeit.
- A finanszírozás mindent felülír, kivéve a tudományos tőkefelhalmozás harmadik törvényét. Az unalom megöli a diákok toborzását.
- A toborzás csak akkor hoz eredményt, ha a társadalmi reprodukció okos stratégiájával párosul: ha valaki a Dighton-modellhez hasonlót akar létrehozni, akkor sokkal jobb eredményeket ér el, mintha az elsőéves tanterv tervezése feletti ellenőrzést biztosítaná, ha professzionális értelmiségiek közösségét akarja létrehozni.

(iii) Exkluzív tudományos orientáció

- A közmédia területére való rendszeres kitérések kifizetődőek lesznek, és a diplomáciai és jogi gyakorlati közösségekkel való szoros kapcsolatok kiépítése soha nem árthat egyetlen diszciplináris hagyománynak sem, de végül minden heterodoxia esetében a játékot mindig az akadémiai intézményi pályán fogják megnyerni és elveszíteni.
- Az akadémiai tőkeszűkítés körülményei között a diplomás programok működtetésének célzottabbá tétele a legköltséghatékonyabb stratégia.
- A kis léptékű kutatóműhelyek akkor működnek a legjobban, ha a fő cél a belső társadalmi kapcsolatok ápolása és a heterodox tudósok következő generációjának reprodukálása. Semmi sem hasonlítható azonban a nagyszabású konferenciákhoz, ha a terrortalanított tudományos tőke felhalmozásáról van szó.
- A heterodoxiaknak nem szabad a "tömegpiacra" írni, amíg intézményi és pénzügyi szempontból nem stabilizálódtak. A leghatékonyabb publikációs stratégia a kezdeti szakaszokban csak a professzionális tudományos közönséget célozza meg, nyitva a tudományágak közötti kapcsolatok felé, ahol ennek stratégiai értelme van.

(iv) A gyakorlatok területi keringése

- Minden hagyomány, iskola vagy mozgalom csak a gyakorlatai révén létezik. Amikor a kutatási és konferencia-körök megszervezéséről van szó, minél szélesebb földrajzi keretet tud lefedni a mozgalom, annál jobb.
- Az ismétlés az ideológiai beágyazódás szülője. Minél szabályozottabbá válik a mozgalom résztvevőinek körforgása ezekben a körökben az idő múlásával, annál jobban beágyazódnak a mozgalom gyakorlatai; ennek megfelelően maga a mozgalom is annál intézményesebbé válik a szakmán belüli jelenlétét tekintve.

(v) *Demográfiai diverzifikáció*

- Egy akadémiai mozgalom felépítése nem sokban különbözik egy politikai párt felépítésétől. Minél sokszínűbbé válik a mozgalom tagsága, annál nagyobb esélye van arra, hogy befolyását kiterjessze és sikeresen reprodukálja magát különböző helyeken és generációk között.